

ביסוד בדיקת חמץ (חלק א')

פסחים (ג.)

מחלוקת רש"י ותוס'

תוס' הכא (ג. ד"ה אור), עד "..." זימנין דנפל ואתי למיכליה"

– ויש לך לחשוב על כמה שאלות וקושיות:

◀ במה נחלקו התוס' על רש"י?

◀ למה נחלקו התוס' על רש"י?

◀ וכי איכא נפק"מ למעשה בזה?

המשך דברי התוס', "והטעם שהחמירו... דילמא אתי למיכליה"

◀ מהי הקושיא-הסמויה (unspoken, implied question) שהקשו התוס' על עצמם?

◀ מה הם שני התירוצים שתייצרו על הקושיא-הסמויה?

בתירוץ א' של תוס'

◀ תבין הישב את הסברא שבתירוץ הזה – איך נתייבחה הקושיא?

◀ מה קשה להם מנור? ומהו הסבר היישוב?

ליתר עין במחלוקת

הקדמה חשובה על זמני איסורי חמץ: **רמב"ם** הל' חמץ ומלה (פרק א' הלכות ט', י', ד')

משנה להלן (י), **וברש"י ותוס' (ד"ה ואס)**

ליתר עין בתירוץ א'

מהרש"א על דברי תוס' הללו

ריטב"א הכא (ג. ד"ה ושאלו הראשונים)

◀ מה היה קשה למהרש"א?

◀ איך תיישב את קושייתו ע"י הדקדוק בלשון הריטב"א בקושייתו?

◀ איזה חידושים אחרים מצאת בריטב"א?

משנה פסחים (ג.), ובעיקר הרישא עד "..." אין לריך צדיקה" – **וברש"י**, כמוצן

◀ איזו שאלות נשאלו במתני על פרטי חיוב הבדיקה?

◀ ואיזו שאלות (על פרטי חיוב הבדיקה) לא נתעוררו במתני?

נתחיל עיוננו ביסוד בדיקת חמץ ע"י לימוד הפסוקים וג' קטעי גמרא להלן:

חומש שמות (פרק י"ג פסוקים ט"ו – כ'; פרק י"ג פסוקים ו' – ז')

◀ כמה דיני חמץ (גם מצוות-עשה וגם מצוות לא-תעשה) מצאתם בפסוקים הללו?

רמב"ם ריש הל' חמץ ומלה – (פירוט המלות, ופרק א' הלכות א' – ז')

גמרא (סוף ו:), "אמר רב יהודה... לא חשיבי"; וגם בהמשך הגמרא, "אמר רבא... ודעתיה עילויה" [ועדיף להמשיך עוד, עד "...מששענות ולמעלה"]

◀ מה למדת מגמרא זו על ענין ביטול חמץ?

◀ ומה ששייך לנו כעת – מה למדת מכאן בענין בדיקת חמץ?

גמרא (ד:), "דבדיקת חמץ... בעלמא"

גמרא (י:), "בעי רבא ככר בשמי... דנפל ואתי למיכליה" [וניתן להמשיך עוד, עד "...תיקו"]

◀ על-פי כל הגמי שלמדת, מה יש לך להקשות על פירוש רש"י למתני (ב)?

בדף-מקורות הבא, נבוא לעיין בתירוץ השני של תוס' ("אי נמי..."), וגם נשתדל ליישב שיטת רש"י.

חמץ גזרה משום יום המעונן שמה יטעה בין חמישית לששית, ואינו אסור בהנייה בשעה חמישית, לפיכך תולין בה תרומה ולחם תודה וכיוצא בהן מחמץ שהוא קדש לא אוכלין ולא שורפין עד שתגיע שעה ששית ושורפין הכל.

[הלכה י] הא למדת שמותר לאכול חמץ ביום ארבעה עשר עד סוף שעה רביעית, ואין אוכלין בשעה חמישית אבל נהנין בו, והאוכל בשעה ששית מכין אותו מכת מרדות, והאוכל מתחלת שעה שביעית לוקה.

חידושי הריטב"א פסחים (ב).

ושאלו הראשונים ז"ל מה טעם הקפידה תורה בביעור חמץ יותר משאר איסורין, ותירצו דשאני הכא דלא בדילי אינשי מיני' והוא אסור בהנאה ויש באכילתו כרת משא"כ בנבלה וחזיר דבדילי אינשי מינייה, ויין לנוזיר אע"ג דלא בדיל מינייה אינו אסור בהנאה, (טפילה) [וערלה] וכלאי הכרם אע"ג דלא בדילי אינשי מינייהו ואסורין בהנאה אין באכילתן כרת, א"נ דשאני חמץ שאיסורו תלוי בזמן והוא שהוא אסור עכשיו היה [עד] עכשיו מותר ויש לו היתר אחר הפסח מן התורה מה שאין כן (בטפילה) [בערלה] וכלאי הכרם וצבר בחלב, ואע"ג דיין לנוזיר הוא גס [כי] הא, לא הוי אסור בהנאה, ולפי שראו רז"ל שהחמירה תורה כל כך הפריזו הם להצריך בדיקה על החמץ הנמצא וצטול על שאינו נמצא, הרי"ט ז"ל בשם רבו (הרא"ש) [הרא"ה] ז"ל.

מהר"ם חלאווה פסחים (ב).

בודקין את החמץ. פירש"י ז"ל כדי שלא יעבור עליו בצל יראה ובל ימצא. והקשו עליו בתוס' דהא אמרינן לקמן דבדיקת חמץ דרבנן דאלו דאורייתא צביטול בעלמא סגי אלמא אע"ג דלא בדק אינו עובר לפיכך פירשו ז"ל דהאי בדיקה מדרבנן. וא"ת א"כ מאי שנא משאר איסורים חלב ודם ערלה וכלאי הכרם שלא הצריכו בדיקה אי אמרת בשלמא דאורייתא הכא גזר רחמנא והכא לא גזר אללא אי אמרת דרבנן מאי שני הכי ומאי שנא הכא. ותירצו דשאני חמץ דלא בדילי אינשי מינה כולי שתא ואיכא למגור אי משהי ליה דילמא אתי למיכל מינייה מה שאין כן בשאר איסורין דבדילי מנייהו. וא"ת נזיר מאי א"ל. שאני נזיר דשרי לאחריני וכיון דלצני ביתו המותרין מותר לשהות היין לעצמן אם אתה אסרו לזה נמצאת מצריכו לעמוד בבית מיוחד לעצמו ...

רמב"ם ריש הלכות חמץ ומצה

הלכות חמץ ומצה – יש בכללן שמונה מצות, שלש מצות עשה, וחמש מצות לא תעשה.

וזה הוא פרטן: (א) שלא לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה. (ב) להשביח שאור מארבעה עשר. (ג) שלא לאכול חמץ כל שבעה. (ד) שלא לאכול תערובת חמץ כל שבעה. (ה) שלא יראה חמץ כל שבעה. (ו) שלא ימצא חמץ כל שבעה. (ז) לאכול מצה בלילי הפסח. (ח) לספר ביציאת מצרים באותו הלילה.

וביאור מצות אלו בפרקים אלו:

פרק א'

[הלכה א] כל האוכל כזית חמץ בפסח מתחלת ליל חמשה עשר עד סוף יום אחד ועשרים בניסן צמוד חייב כרת שנאמר + שמות י"ב+ כי כל אוכל חמץ ונכרתה, בשוגג חייב קרבן חטאת קבועה, אחד האוכל ואחד הממחה ושותה.

[הלכה ב] החמץ בפסח אסור בהנייה שנאמר + שמות י"ג+ לא יאכל חמץ לא יהא בו התר אכילה, והמניח חמץ ברשותו בפסח אע"פ שלא אכלו עובר בשני לאוין שנאמר + שמות י"ב+ לא יראה לך שאור בכל גבולך ונאמר שאור לא ימצא בבתיכם, ואיסור החמץ ואיסור השאור שבו מחמץין אחד הוא.

...

[הלכה ד] חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנייה לעולם, ודבר זה קנס הוא מדברי סופרים מפני שעבר על כל יראה ובל ימצא אסרוהו, ואפילו הניחו בשגגה או באונס, כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו בפסח כדי שיהנה בו אחר הפסח.

...

[הלכה ח] אסור לאכול חמץ ביום ארבעה עשר מחצות היום ולמעלה שהוא מתחלת שעה שביעית ביום, וכל האוכל בזמן הזה לוקה מן התורה שנאמר + דברים ט"ז+ לא תאכל עליו חמץ, כלומר על קרבן הפסח, כך למדו מפי השמועה בפירוש דבר זה לא תאכל חמץ משעה שראויה לשחיטת הפסח שהוא בין הערבים והוא חצי היום.

[הלכה ט] ואסרו חכמים לאכול חמץ מתחלת שעה ששית כדי שלא יגע באיסור תורה, ומתחלת שעה ששית יהיה החמץ אסור באכילה ובהנייה כל שעה ששית מדברי סופרים ושאר היום משביעית ולמעלה מן התורה. שעה חמישית אין אוכלין בה